

Arthur Habbema

De schilder van het IJ

Amsterdam 1901-1913

© 2025 Arthur Habbema / Uitgeverij U2pi

Titel: De schilder van het IJ

Auteur: Arthur Habbema

Afbeelding omslag: Hobbe Smith (1862-1942), Gezicht op het IJ. Olieverf op paneel, 30x40 cm. Collectie A. Habbema.

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: Jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978 94 9343 737 1

NUR: 300

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Het pakhuis

1901

Meteen blijf ik staan. Mijn aandacht is getrokken door twee mannen die bezig zijn bij het leegstaande pakhuis. Ruim een jaar lang stond dat bakstenen gevaarte er altijd eenzaam bij. De firma Renking & Zn had de eeuwwisseling net niet gehaald. Sinds het faillissement was er tijdens mijn dagelijkse wandeling van atelier naar huis geen enkele activiteit meer te bespeuren op deze verlaten hoek van het Westerdokseiland. Wat is er nu aan de hand? Wordt er op klaarlichte dag ingebroken om achtergebleven gereedschap te stelen? Op slag ben ik verlost van mijn gemijmer over een groots project waarmee ik mijn schildercarrière wat kan opschudden.

Even later op de kade kijk ik nog eens achterom, maar tegen de namiddagzon inkijkend kan ik de mannen niet meer onderscheiden en lijkt het rechthoekige bouwwerk even verlaten als altijd.

Ik besluit de volgende dagen alles in de gaten te houden. Ik loop niet meer uit gewoonte de Grote Bickersstraat uit, maar kies de oostzijde om langs de werfjes af en toe een doorkijk te hebben naar het Westerdok. Zo heb ik ook zicht op de achterzijde van het pakhuis. Ik zie de bedrijvigheid toenemen. Rondom en in het gebouw zijn minstens vier mannen aan het werk. Op de vijfde dag is zelfs de hijsinstallatie aan één kant weer in gebruik. Ik begrijp dat de mannen bezig zijn hun armzalige woonruimtes in de stad te verruilen voor dit leegstaande pakhuis.

Op veilige afstand blijf ik op een zonnige plek een poosje toekijken. Ik voel sympathie voor deze ondernemende mensen die hun lot in eigen hand nemen. Ik weet van de schandalige leefsituatie in kelderwoningen en krotten die voor woekerprijzen verhuurd worden in de smalle straten van de Jordaan. Ik zie voor me hoe deze mannen van hun werk thuis komen bij hun gezin in een somber, klein en donker verblijf. Wat een contrast met dit heerlijk optimistische schouwspel van dezelfde mannen bij dit grote pakhuis rustig aan het werk in de stralende lentezon. Binnenkort zullen hun kinderen hier spelen met volop ruimte en frisse lucht.

Het voorjaar roept warme gevoelens bij me op, ik raak ontroerd door mijn eigen gedachten. Nu het pakhuis verbonden is met het lot van deze mensen vind ik het geen lomp gevaarte meer maar een statig bouwwerk, fier oprijzend in het landschap van onkruid, treinrails en vervallen loodsen.

Ik heb deze wandeling van mijn atelier naar huis al meer dan duizend keer gemaakt en heb het pakhuis nog gebouwd zien worden.

Kort na de sloop van station Westerdok had de oude Renking, mijn oom Lucas, vergunning van de gemeente gekregen om op de zuidelijke punt van het Westerdokseiland een pakhuis te bouwen voor zijn nieuwe importfirma. Het werd een van de merkwaardigste pakhuizen in Amsterdam.

Oom Lucas had een vermogen verdiend in de tabak. Hij had zijn zoon, mijn slome neef Alex, graag als opvolger gehad maar begreep al gauw dat die nooit in staat zou zijn de grote tabaksfirma te leiden. Op zijn veertigste mocht Alex een klei-

ner maar interessant modern bedrijf gaan voeren, waar zijn speelse karakter wat meer tot zijn recht zou komen. Het werd een importbedrijf voor exclusieve producten van de koloniale handel: zeldzame houtsoorten, bewerkt en onbewerkt geelkoper, dure stoffen, Chinees aardewerk, zilver, kunstvoorwerpen, mooie partijen specerijen en alle mogelijke andere oosterse luxeartikelen.

Dit vereiste een bijzonder pakhuis. Het werd voor een firma met zulke verfijnde producten een nogal groot pakhuis, iedere zijde veertien meter. De begane grond was half kantoor, half werkplaats. Daarboven drie verdiepingen met samen zes ruimtes voor opslag en op de enorme zolder een monsterzaal met een groot daklicht. Het meest bijzondere aan dit pakhuis was, dat het aan drie zijden een laadvenster en hijsbalk had en dat iedere verdieping aan alle kanten twee glasvensters had, waardoor het op afstand eerder een groot woonhuis leek. Binnen vormde een open trap met overloop de verbinding tussen de vier verdiepingen.

Neef Alex had mij kort voor de voltooiing van de bouw een rondleiding gegeven en leek toen zowaar een beetje enthousiast. De afwijkende bouw met opslagkamers en vensters rondom had alles te maken met de producten die daar opgeslagen werden. Alle verfijnde artikelen moesten door kopers en handelmaatschappijen nauwkeurig bekeken kunnen worden bij voldoende daglicht. Stoffen en kunstvoorwerpen konden in de grote en lichte monsterzaal bovenin nog beter uitgestald en in detail bestudeerd worden. Hij had er alle vertrouwen in en zijn vader was er om eventuele problemen voor hem op te lossen. Later zou blijken dat zelfs de ervaren oude Renking de logis-

tieke problemen niet had zien aankomen. Aan de kade voor het pakhuis kon alleen maar gelost worden door lage schuiten die langs het Westerdok tot aan de onderste kade konden komen of onder de spoorbrug door konden. Ik zag platte schuiten van cargadoors grote partijen overladen. Wat een onhandig en kostbaar gedoe! Ook het lossen over land vanaf de Westerdoksdijk bleek problematisch. Omdat het pakhuis aan de andere kant van het spoorwegemplacement lag, moest met een grote boog om het rangeerterrein heen gereden worden. Kleine vrachten konden door de pakhuisknechten op handkarren vervoerd worden, maar geregeld zag ik voor grotere vrachten de paardenkarren van de cargadoors af- en aanrijden.

Rondom het pakhuis waren met zorg siertegels gelegd en fraaie ligusterhagen geplant. Maar de punt van het eiland bleef een nogal desolate plek die kopers ontmoedigde. Oom Lucas had een moderne motorsloep gekocht en vergunningen geregeld voor opstappunten aan de achterzijde van het Centraal Station en bij de Singelsluis, maar nooit zag ik de boot in bedrijf.

En toen kwam de bouw van de enorme graansilo aan de kop van het Westerdokseiland. Ik volgde de bouw met interesse en bewondering. Maar voor de firma Renking & Zn leidde die tot grote hinder. Het transport werd nog meer belemmerd en voor het geïsoleerd gelegen pakhuis werden geen ontlastende voorzieningen getroffen, ondanks bezwaarschriften van de oude Renking. Alex gaf het op. Hij was, ondanks de goede bedoelingen van zijn vader, eigenlijk al moe van de hele onderneming toen die amper begonnen was. De oude Renking inmiddels ook en hij liet het verder op zijn beloop.

Toen we op nieuwjaarsdag 1900 in Den Haag oom Jan bezochten, hoorden we dat oom Lucas op de kerstsoirée terloops verteld had over het einde van de firma. Alex had erbij gezeten alsof het hem niet aanging.

Eind december was de importfirma Renking & Zn officieel failliet gegaan. Begin januari zag ik opkopers en marktkooplui hun gekochte restanten ophalen en tot slot de pakhuisknechten zich ontfermen over de hijstouwen en handkarren. En een dag later blijktbaar ook de vier potkachels, want op de plaatsen van de rookkanalen zag ik vier zwarte gaten in het donkerrode karkas.

Ik sta al een kwartier lang te kijken naar het werk van de mannen. Met mijn gedachten nog bij de geschiedenis van het pakhuys wordt mijn ontroering plots overschaduwd door de angst dat deze onderneming slecht kan aflopen. Gebeurt dit met medeweten van oom Lucas? Ik weet niet eens zeker of hij nog wel de eigenaar is. Bovendien, zonder vergunning zal de bewoning van het pakhuys snel voorbij zijn. En hoe later de gemeente op de hoogte raakt en optreedt, hoe rampzaliger het voor de gezinnen zal zijn. Ik besef dat ik door mijn relatie met de Renkings misschien een belangrijke rol kan spelen. Het voelt al als een roeping. En voor mijzelf kan het een welkom avontuur zijn, nu mijn schildercarrière al een tijd routinematig verloopt. Ik besluit het juiste moment af te wachten om de mannen te benaderen.

Twee dagen later zie ik al van ver dat er veel bekijks is. Op de kade heeft zich ter hoogte van het pakhuis een kleine menigte verzameld. Wanneer ik dichterbij kom zie ik waarom. Twee agenten zijn in gesprek met een van de mannen, de rest heeft het werk gestaakt. Ik begrijp dat ik mijn voorgenomen actie niet langer kan uitstellen.

Ik loop verder en onwillekeurig versnel ik mijn pas. Even sta ik stil om mijn jas los te knopen en loop meteen weer in stevig tempo door. Wanneer ik vanonder de spoorbrug tevoorschijn kom, zie ik hoe snel de natuur het terrein al veroverd heeft. Wilde vegetatie wist de herinnering aan het verzorgde perceel geheel uit. Tussen de tegels rondom het pakhuis groeit taai gras en hier en daar een vroege paardenbloem. De ligusterhagen zijn hoog en grillig uitgeschoten. De laadplek van de kade is overwoekerd door distels, bramen en warrig onkruid.

De agenten hebben zich omgedraaid en kijken me afwachtend aan. Ik heb al bedacht hoe ik mij zal aandienen.

‘Goedemiddag heren. Ik denk dat ik kan helpen.’

‘Dat mag ik hopen,’ zegt de kleinste van de twee agenten.

‘Meneer hier zegt dat ze de eigenaar van het pand kennen maar hij kan mij niet vertellen hoe we met hem in contact kunnen komen. Vooralsnog beschouw ik deze actie als illegaal.’

‘Ik kan u in contact brengen met de eigenaar, de heer Renking. Maar ik heb een ander voorstel, eigenlijk een verzoek. Als u mij even de tijd gunt, zal ik zelf contact opnemen met de

heer Renking en proberen de zaak formeel in orde te maken. Ik weet dat de heren hier te goeder trouw zijn. Ik zal er voor zorgen dat er een formele toestemming voor deze verbouwing komt.'

'Van de eigenaar, bedoelt u. Het is de vraag of dat voldoende is.'

'Ik zal er ook voor zorgen dat er een huurovereenkomst komt en zo snel mogelijk een woonbestemming aanvragen.'

'Dan raad ik u aan nu eerst contact op te nemen met de gemeente. Wij zijn hierheen gestuurd om de heren te waarschuwen dat we over een week met een bevel tot ontruiming komen, als dan niet duidelijk is dat deze actie legaal is. U zult om uitstel moeten vragen. Mag ik alvast uw gegevens noteren?'

Ik denk intussen na over de beste manier om de mannen te benaderen zonder argwaan te wekken. Ik besef maar al te goed dat ik er eerder uitzie als een inspecteur dan als een lotgenoot. Ik hoop dat ik met mijn volle baard, mijn donkerrode baret en vooral een vriendelijke lach het eerste wantrouwen kan wegnemen.

De man die de politie te woord stond is op zijn plek blijven staan. Een gedrongen man met een streng intelligent gezicht kijkt me vanonder zijn pet doordringend aan.

'Goedemiddag heren,' roep ik, mij met een armgebaar ook wendend tot de mannen verderop.

'Goeiendag,' zegt de man.

Ik wacht even. Dit is zo'n moment waarop ik mij ongelukkig voel met mijn lange lijf. Ik steek een hoofd boven de man uit.

'Ik ben schilder, ik werk op het Bickerseiland.'

De man blijft zwijgend afwachten. Ik moet verder.

‘Ik woon in de Sarphatistraat en kom hier aan de overkant twee keer per dag langs. De laatste tijd zie ik op de terugweg vaak dat u bezig bent het hier bewoonbaar te maken.’

De man wacht nog steeds af.

‘Mijn naam is Van Ouden, Gustaaf van Ouden.’

De man komt in beweging. Hij verplaatst zijn gewicht naar het andere been en wacht nog even voor hij antwoordt.

‘Aangenaam, Frits.’

Ik vind het jammer dat de man zich als een ondergeschikte met zijn voornaam voorstelt. Of wil hij zijn naam niet prijsgeven? Dit is het moment om iets van mijn bedoeling duidelijk te maken.

‘Ik denk dat ik u van dienst kan zijn. Ik heb de agenten gezegd dat ik contact zal opnemen met de eigenaar. Ik vind dit een goede onderneming en misschien staat de eigenaar van het pand er ook achter en kan hij voor wat zekerheid zorgen. Dan hoeft u niet bang te zijn dat u weggejaagd wordt.’

‘Wij zijn niet bang.’

‘Dat bedoel ik niet, ik vind het juist dapper wat u hier doet.’

Frits verliest even zijn strenge blik, kijkt me geamuseerd aan en draait zich om naar zijn makkers. Ik vermoed iets van geniffel bij de mannen en voel me belachelijk. Maar nu moet ik doorzetten en niet bang zijn weer iets raars te zeggen.

‘Luister heren,’ spreek ik tot Frits, ‘ik kom niet voor niets elke middag op afstand even kijken. Ik ben ook afgelopen zondag even geweest en zag uw vrouwen en kinderen. Toen begreep ik hoe belangrijk dit is. Ik wil alleen maar helpen.’

Frits laat een lange stilte vallen en kijkt me welwillend aan.

Ik voel dat we elkaar wat naderden en begrijp dat ik rekening moet houden met de trots van deze ernstige man en met de afstand tussen onze werelden. Er valt wat onrust van me af, het niet onvriendelijke gesprek met deze man houdt voor mij een belofte in. Ik voel de spanning van een nieuw avontuur. Dat Frits zo lang staat na te denken of af te wachten stoort me niet. Zo onbezorgd en vol vertrouwen voel ik me, dat ik tijdens deze stilte zelfs even kan genieten van de milde voorjaarsbries die langs mijn gezicht strijkt. Ik kijk om en zie dat de nieuwsgierige menigte aan de overkant inmiddels doorgelopen is.

‘En wat heeft u daar voor belang bij?’

Natuurlijk, ik ben niet geloofwaardig als er niet iets van eigenbelang bij zit. Waarom zou ik me zomaar het lot van een paar onbekende paupers aantrekken? Louter liefdadigheid is niet alleen ongeloofwaardig maar ook beledigend. Terwijl ik zoek naar een antwoord valt mijn blik op het dak van het gebouw en volg ik spontaan een ingeving.

‘Misschien dat er voor mij helemaal boven een mooie atelier-ruimte is. Er is een groot daklicht, ik ken het gebouw.’

‘Een atelier,’ herhaalt Frits met vlakke stem en kijkt me onpartijdig aan. ‘Ik leidde hier beneden de werkplaats. Bij fijner timmerwerk noemde mijnheer Alex dat ook wel eens het atelier. Maar u is schilder. Een schildersatelier dus.’

‘Ja, een atelier. Ik heb nu een kleine zolderkamer, dus ik ga er ook op vooruit.’

Frits lijkt even na te denken.

‘Goed, we zullen zien. Maar wie gaat dat daarboven verbouwen? We willen hier geen aannemer.’

‘Ik weet niet wat er verbouwd moet worden, maar jullie kun-

nen mij helpen met het atelier en ik help jullie allemaal met wat nodig is. Zaken voor vervoer, materialen, later misschien kachels, dat soort hulp.'

'En waar haalt u die vandaan, als ik vragen mag?'

'Nee niet op die manier. De huur en de inrichting van een groter atelier zou mij veel geld kosten dus dit hier mag ook wat kosten.'

'U wilt die dingen voor ons betalen.'

Het wantrouwen lijkt terug. Nu ben ik het die er even het zwijgen toe doet. Tegen de conclusie van Frits valt niets in te brengen.

Frits kijkt om naar de anderen en lijkt te aarzelen of hij nog langer hier mee door moet gaan.

'Mijnheer Van Ouden, we wachten even af of u terugkomt met goed nieuws, dan kunt u misschien boven kijken als het nog niet bezet is. We hebben nu nog veel te doen en ik moet eerst praten met de families. Dank voor uw belangstelling. Goieindag meneer Van Ouden.'

'Adieu, meneer Frits.'

Frits heeft het gesprek nogal bruusk afgebroken maar dat vat ik niet vijandig op. Hij heeft mijn naam onthouden, dat vind ik een goed teken. Maar ik zal met een overtuigend vervolg moeten komen. Frits lijkt me een verstandige man, die geleerd heeft op zijn hoede te zijn. Maar hij heeft me toevertrouwd, misschien onbedoeld, dat hij in het pakhuis gewerkt heeft.

Vol van onrustige maar mooie gedachten loop ik met mijn langzame passen achter het Centraal Station langs naar de Oostelijke eilanden en vandaar verder naar huis. Ik heb mis-

schien gebluft dat ik de eigenaar ken, want ik ben er niet zeker van dat oom Lucas dat nog is. Doordat ik zelf het contact heb laten verwateren, kan ik het bericht van een mogelijke verkoop gemist hebben. Toch ben ik vol vertrouwen dat ik bij oom Lucas wat bereiken kan.

Mijn dagdroom over een grote daad als schilder komt niet meer terug. Ik loop verder met iets vaags van avontuur en nieuwe kansen.